

Kysymyksiä

»Suomalainen on sellainen joka vastaa kun ei kysytä, kysyy kun ei vastata, ei vastaa kun kysytään.»
(Jorma Etto.)

»Kysymysvirke sisältää kysymyksen, min-
kä merkiksi virkkeen loppuun pannaan
kysymysmerkki» (Nykysuomen käsikirja).

Lukiessani tämän kevään ylioppilas-
aineita kiinnittyi huomioni toistuvasti sii-
hen, ettei käsikirjan selkeä sana päässyt
aina toteutumaan. Usein oli esitetty kysy-
mys ilman kysymysmerkkiä, eikä aineen
tarkastanut opettajakaan ollut halunnut
niitä tekstiin lisäillä. Eipä se aina sen-
sorientakaan tuntunut välttämättömältä.
Näytteenä katkelma aineesta *Maailma*
tarvitsee ymmärtävää rakkautta:

(1) »Onko deisminen ajattelutapa sit-
tenkin oikeassa. Sen mukaan Jumala on
luonut maailman, mutta jättänyt sen kul-
kemaan omaa tietään puuttumatta maail-
man asioihin tai kehitykseen. Vai onko
ihminen oman tietämyksensä hurmassa
unohtanut Jumalan. Onko rakkauden
käsky hukunut mainosvaloihin tai käy-
nyt kasvavan elintason mukana tarpeet-
tomaksi. – –

Tavallisesti hymyillään tai pidetään hiu-
kan lapsellisena ihmistä, joka lukee ilta-
rukouksen tai muuten näyttää uskovansa
Jumalaan. Mutta eikö juuri tällaiset pie-
net, konkreettiset teot ja tavat veisivät
meitä lähemmäksi Jumalaa ja hänen ope-
tustaan.

– – Mutta riittääkö rakkaus yhteen
ihmiseen toteuttamaan Jumalan käskyä
rakastaa. Hävittääkö noin pieni rakkaus
nälänhädän, puutteen ja sodan. Muut-
taako se maailman paremmaksi? Ei, ei
se muuta, mutta kuitenkin tuossa pienessä
rakkaudessa on se itu, josta Jumalan rak-
kauden avulla voi saada uskoa ja voimaa
muiden ihmisten auttamiseen ja rakasta-
miseen.»

Kolmessa peräkkäisessä kappaleessa
esiintyy seitsemän kysymyslausetta, joista
viimeiseen on lisätty kysymysmerkki.
Saattaa olla, että se olisi ollut sujuva
muissakin, ei välttämättä kaikissa. Vain
viimeinen kysymysvirke on saanut vas-
tauksen, toiset ovat täyttäneet jotakin
muuta tehtävää. Niitä kutsuttaneen perin-
teisesti retoriseksi kysymyksiksi, joita Ha-
kulisen—Karlssonin *Nykysuomen lause-*
opissa nimitetään myös toissijaisiksi totea-
muksiksi; »erotukseksi väitelauseella esi-
tetystä toteamuksesta retorinen kysymys
ei esitä kirjaimellisesti väitettä, vaan usein
implikoi sen» (s. 286).

Toinen todiste kysymyslauseen muoto-
piirteet sisältävän lauseen käytöstä väit-
teen funktiossa on sen reipas rinnastami-
nen päälauseeseen:

(2) (Lapsilisiä ei makseta 16 vuotta
täyttäneelle.) »Sen jälkeen hänet katso-
taan tässä asiassa täysi-ikäiseksi, mutta
eivätkö vanhemmat yleensä joudu vielä
elättämään kuusitoista vuotiasta.»

(3) »Ajattelemmeko koskaan sillä ter-
veellä itsetunnolla sitä, miksi heillä on
sairas itsetunto, taitaapa olla hyvin harva,
joka ajattelee.»

Osan tapauksista voi tietenkin luokitella suoranaisiksi virheiksi. Kysymysmerkin käyttö tuntuu olevan muutenkin vaikeaa:

(4) »Ihmetyttää, miten Äiti Teresa on jaksanut?»

Kysymyslauseita esiintyy aineiden aloituksessa, joskus lopetuksessa, mutta varsinkin auttamassa kirjoittajaa siirtymään asiasta toiseen. Seuraavassa muutamia aloituksia sekä alkujaksoa seuraavia kappaleita.

(5) Automaatio ja työelämän tulevaisuus:

»Mikä on tulevaisuutemme työntekijöinä? Olemmeko muuttumassa teollisuusroboteiksi? Korvaavatko koneet tulevaisuudessa täysin työpanoksemme?»

(6) Aurinkoenergian käyttömahdollisuudet:

»Kaikki elämä maapallolla on auringon säteilemän energian ansiota. Miksi siis emme käyttäisi auringon säteilemää energiaa hyödyllisemmin?»

(7) Miesten työt ja naisten työt:

»Mitkä työt kuuluvat miehelle ja mitkä naiselle? Missä kulkee se raja, joka erottaa miesten ja naisten työt toisistaan?» Seitsemäs esimerkki on itse asiassa vain otsikon toistelua, yskiskelyä ennen asiaan pääsemistä. Samantapainen on seuraavan aloituksen fraasiutunut kysymys:

(8) Lapsiperhe suomalaisessa yhteiskunnassa:

»Lapsi on Jumalan lahja», sanotaan usein. Olemmeko kuitenkin tulleet ajatelleeksi sitä, pystyvätkö kaikki vanhemmat ajattelemaan näin kauniisti lapsen saatuaan.»

Vielä sovinnaisemmin esitetään seuraavat kysymykset:

(9) Miesten työt ja naisten työt:

»Oletko koskaan nähnyt miespuolisia sairaanhoitajia, kotiapulaisia tai kassanhoitajia. Tuskin, sillä nämä ammatit ovat perinteisiä naisten ammatteja, joita miehet halveksivat. Oletkos koskaan nähnyt naisia esimerkiksi autonasentajina, vanginvartijoina tai autonkuljettajina? Tuskin, sillä ne ovat liian raskaita ammatteja

naiselle.»

Kysymyslauseen avulla pyritään tuomaan välitöntä, havainnollista sävyä tekstiin, luomaan lähettäjän ja vastaanottajan välisen keskustelun illuusio. Sinänsä kiitettävä, mutta varsin vaikeasti tavoitettava päämäärä. Aimo Turunen kirjoittaa Sanomisen taito -harjoituskirjassa: »Kysymykset ovat pelkkiä mielenkiinnon virittämiskeinoja silloin, kun niitä ei ole tarkoitettu puhuteltavien vastattavaksi» (s. 38).

Lennotkaassa, poleemisissa tekstissä kysymys on hyvinkin paikallaan:

(10) »Koska piispat hyväksyivät naispapin, mikä sitten on esteenä. Kirkolliskokous.»

(11) »Mitä sinä itse ajattelet, mainosten sankaritar ja kadehdittu nainen?»

Mutta aivan asiallisissa, objektiivisissa kirjoitelmissa rasittaa kysyttäminen ja vastauttaminen joskus pahasti:

(12) »Mikä olisi paras lapsi määrä? Tätä kysymystä on pohdittu monta kertaa.»

(13) »Nyt tulee mieleen kysymys: Miksi sodasta puhutaan ja kirjoitetaan runoja niin paljon, vaikka suurin osa ihmisistä vihaa sitä?»

(14) »Nyt voitaisiin tehdä kysymys: Millä perusteella kirkolliskokous päätöksessään jaotteli ne tehtävät joihin naispappi on kelvollinen osallistumaan.»

Ajatuksen eteneminen alkaa muistuttaa oppitunnin kulkua, jossa asiaa viedään eteenpäin didaktisten kysymysten ja vastausten avulla:

(15) Aurinkoenergian käyttömahdollisuudet

2. kappale:

»Jo 1700-luvulta lähtien kivihiihtä ja öljyä on käytetty energian tuottamisessa. Miten ne ovat sitten syntyneet? Vuosimiljoonien ajan kasvit ovat varastoineet Auringon energiaa fotosynteesissä; energiaa on siirtynyt koko ravintoketjuun. – –»

4. kappale:

»Puun käyttö energianlähteenä ei kuitenkaan sovellu läheskään kaikissa maapallon osissa käytettäväksi. Mitä muita ener-

gia muotoja voitaisiin sitten käyttää? Puuttomilla alueilla vallitsee usein kova tuuli, jota voidaan hyödyntää energian tuotannossa tuuligeneraattoreiden avulla.»

7. kappale:

»Miten sitten aurinkoparistojen käytön rajoitukset voitaisiin poistaa? Rajoitukset poistuvat, jos USA:n suunnitelma toteutetaan.»

(16) »Kuka sitten on Äiti Teresa? Hän on 69-vuotias roomalaiskatolinen nunna.»

Toisinaan kyllä kysymyslauseen käyttö sopii asialliseen, objektiiviseen tietoaimeeseenkin. Seuraavassa esitetään todellinen, olemassaoleva ongelma. Kysymysmuoto on paikallaan.

(17) »Mikä saa linnut jättämään etelän paratiisit ja lähtemään tuhansien kilometrien pituiselle muuttomatkalle keväistä pohjoista kohti? Mikä saa ne liikkeelle yksimielisinä laumoina jatkaen sinnikkäästi päämääräänsä saakka? Tiedemiehet, biologit ja limnologit ovat yrittäneet selvittää näitä kysymyksiä monien nykyaikaisten tutkimus- ja havaintometelmien avulla.»

Retorinen kysymys koko kirjoitelman lopussa on väkevä tyylikeino. Kovin monta tapausta en korjattavanani olleista aineista tällä etsimällä löytänytään.

(18) »Keinotekkoisten aineiden ja saasteiden pääsy luontoon aiheuttaa lintujen joukkokuolemia yhä runsaammin ympäri maailmaa. Kuinka kauan saamme nauttia muuttolintujemme lajirunsaudesta? Onko aika edessä, jolloin joku laji jää kokonaan saapumatta?»

Miettiessäni kysymyslauseen merkitystä lukiota päättävän koululaisen tyylikeinoarsenaalissa luin kasan kouluissa käytössä olevia harjoituskirjoja. Retorinen kysymys muistetaan yleensä aina lausekeinojen luettelossa ja esimerkeissäänkin. Korhosen—Mäkisen—Rikaman Lukion äidinkieli 3:ssa annetaan mm. näyte saarnatyylisiä. Saarnakatkelmassa esiintyy melkoinen kysymyskasauma. Kommentoivassa tekstissä todetaan, että saarna on puhujan ja kuulijan välisen välimatkan

lyhentämiseksi osoitettu juuri kyseisessä tilanteessa läsnä olevalle joukolle. Samaa tarkoitusta palvelevat seurakuntalaisten oletetut kysymykset ja niihin annetut vastaukset. (S. 98.) Tässä aktivoidaan siis vielä tehokkaammin kuin lähettäjän omin kysymyksin: vastaanottaja asetetaan kysyjäksi. Edelleen todetaan kysymysten vaikuttavan puheen rytmiin arkipäivästä vieroittavasti.

Kysymyslauseiden liittymisen hartausteksteihin, sekä puhuttuihin että kirjoitettuihin, on Hilikka-Liisa Matihaldi osoittanut tilastollisesti. Käytettävissäni on ollut hänen lisensiaatintyönsä »Modukset 1960-luvun yleiskielessä» sekä tekijän uusi käsikirjoite. Matihaldi erotti lisensiaatintyössään kaksi distinktiivistä kontekstia, joista toisessa, vastaanottajaan vetoavassa monologissa, käytetään runsaasti kysymyksiä. Objektiivista informaatiota välittävissä kontekstissa käytetään kysymyksiä vähän. Uudessa, Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitoksen raporttisarjassa ilmestyväksi tarkoitettu tutkimuksessa Matihaldi osoittaa hartaustekstien olevan kolmannella tilalla kysymysmuodon käyttämisessä haastattelujen ja draamatekstin jälkeen.

Aina ei voi olettaa nuoren kysyjän tietoisesti tai tiedostamatta luovan saarnatai draamatyyliä. Kysymysmuoto on ilmeisesti hyväksytty normaaliksi asian esittämiskeinoksi. »Kysymykset avuksi!» kehottaa Terttu Tupala Kirjoittajan avuksi -oppaassaan ja antaa esimerkkejä sellaisista kysymyksistä, joiden avulla kirjoitelma voidaan laatia monipuoliseksi. Kysymyksiä ei tietenkään kehoteta tekstissä esittämään, mutta kun ne joka tapauksessa kuuluvat ajatteluprosessiin, ne siirtyvät ymmärrettävän helposti tekstissä näkyviin. Taitavalla kirjoittajalla tulos on hauskaa ja vaihtelevarytmistä — tästä Lukion äidinkieli 3 esittää esimerkkinä Esko Koivusalon kielipakinan. Alkujaksojen jälkeen siinä siirrytään nasakasti asiaan yhdestä ainoasta kysymyslauseesta muodostuvalla kappaleella. Seuraavan kappaleen kysymyksellä kirjoittaja ihmet-

telee muukalaisperäisen nimen käyttöä sydänsuomalaisella maaseudulla. Hän kysyy: »Mutta kuinka kauan jatkamme samaan malliin?» Vastausta ei anneta. Kysymys oli jo valmis ajatus. Kirjoituksen loppupuolella puhutaan ilahduttavasta supisuomalaisesta nimestä. Kirjoittaja kysyy: »Miten tätä suuntausta voisi voimistaa?» Kukaan ei vastaa. Kysymyslausetta ei ole käytettykään kysymyksen funktiossa; tässä se ilmaisee lähinnä toivetta. (S. 146—147.)

Panhelaisen—Särkän—Vähäpassin Kirjoittamisen harjoituskurssi antaa esimerkin kysymyskasaumasta, joka saattaa herätä kuvitellun lapsen mielessä: »Oletko koskaan yrittänyt leikkiä Tarzania asfalttiviidakossa? Voitko olla Agostini kolmipyöräiselläsi suurten, pelottavien autojen keskellä? Onko talonmies taas ajanut vastaan pyristelevän Batmanin pois kellarista? Onko viimeinenkin ripe Viidakko-Jimin aarniometsästä, pieni näivettynyt pensas, uhrattu samalle jumalalle, jolle tänäkin vuonna uhrataan yli tuhat ihmishenkeä?» (S. 46—47.)

Vähätaitoisempi kirjoittaja ei pysty näin rikkaasti kysymysmuotoa hyödyntämään. Ylioppilasaineita 1972 -valikoima puuttuukin asiaan tehtäväosastossaan. Tehtävä 28: »Kysymysvirkkeen käyttäminen siirtymänä on usein tarpeettoman retorinen ratkaisu. Paikallaan se on vain harkittuna tehokeinona, jonka avulla lukija pysäytetään pohtimaan ja punnitsemaan.» Harjoituksessa kehoitetaan muuttamaan kysymyssiirtymät toteaviksi: a) — Mikä sitten saa aikuiset lukemaan taiteellisilta arvoiltaan varsin köyhää viihdekirjallisuutta? — b) — Miten kirjailija itse tiedostaa nyky-yhteiskunnassa oman asemansa? (S. 213—214.)

Monet lukiolaisille ja ylioppilaskokelaille annetut kirjoitustehtävät kantavat jo otsikossaan kysymysmuotoa. Siinä lähin virike kysymyksiin ajattelemiseen. Muita malleja on paljon, ensisijaisesti varmaan puhekielen runsaat tilanteet: oppitunnit, radiohaastattelut, televisio. Melko paljon näkee lehdissä haastattelu-

ja, jopa asia-artikkeleja, joissa edetään kysymyksiin ja niihin annettuun vastauksiin.

Kysymysmuoto näyttää ylioppilasaineen kirjoittajalle merkitsevän ainakin kolmea asiaa. Ensiksi se on osa dialogia, joka käydään kirjoitelman maailmassa esiintyvien henkilöiden tai ainekirjoituksen kuviteltuun viestintätilanteeseen osallistuvien henkilöiden välillä. Toiseksi se on tehokeino, rytmiä vaihtava, tekstiä elävöittävä luvallinen kuvio. Kolmanneksi se tuntuu olevan normaali tapa esittää jokin väite, ehkä sellainen, josta ei olla aivan varmoja, ehkä tavallista painokkaampi, toiveenkin luonteinen. Olisiko näissä tapauksissa jo luvallista jättää kysymysmerkki pois.

Irmeli Pääkkönen